

Komplexný rozvoj osobnosti

Evanjelické kolegiálne gymnázium v Prešove

Učebné texty – Dejepis

TC: Reformácia v Uhorsku a na Slovensku, vznik ECAV

Autor: PhDr. Marián Damankoš, PhDr.

Téma 1: Šírenie reformácie v Uhorsku

ŠÍRENIE REFORMÁCIE V UHORSKU

Príchod reformácie do Uhorska – spôsoby a cesty šírenia reformácie

Výrazným medzníkom v živote uhorských kresťanov bol 31. október 1517, keď augustiniánsky mních Martin Luther v nemeckom Wittenbergu zverejnil 95 výpovedí proti odpustkom. Vo svojich výpovediach a na ne nadväzujúcich prácach zhrnul najdôležitejšie výhrady voči vtedajšej cirkvi a pripojil sa k viacerým svojim predchodcom kritizujúcim katolícku cirkev, jej hlavu – pápeža, vysokých cirkevných hodnostárov a mnohé neduhy (simóniu, nepotizmus, odpustky, kumuláciu majetku a pod.). Vo svojej kritike sa nevyhol ani niektorým teologickým problémom. Odmietol viaceré dovtedajšie dogmy, zrušil väčšinu sviatostí, odmietol pápežovu autoritu a podobne. Lutherove myšlienky sa vďaka kníhtlači, ale najmä vďaka obchodníkom a študentom, veľmi rýchlo rozšírili do celej Európy a teda aj do Uhorska. Prvými prijímateľmi nového učenia boli slobodné kráľovské mestá obývané ekonomicky aj kultúrne silným nemeckým obyvateľstvom. Veľmi rýchlo sa tak stalo najmä v stredoslovenských a východoslovenských mestách, kde už v 20. rokoch 16. storočia zaznamenávame prítomnosť Lutherom ovplyvnených kazateľov.

Uľahčenie a prakticky nikým nehatené šírenie Lutherovho učenia bolo v Uhorsku umožnené aj vďaka situácii, do ktorej sa po roku 1526 dostala katolícka habsburská dynastia a s ňou aj vtedajšia katolícka cirkev. Najvyšší predstavitelia katolíckej cirkvi v Uhorsku prejavovali nielen všetky znaky úpadku, podobne ako v Nemecku, ale ich angažovanie sa v mocensko-politických záležitostiach ich viedlo aj k účasti na vojne proti

Prví reformátori na Slovensku

1520	učiteľ Tomáš Preisner prečítal 95 Lutherových výpovedí v spišskej Ľubici
1521	správa o Lutherových spisoch v B. Štiavnicí
1522	Banská Bystrica si žiadala reformačného kazateľa Šimona Bernhardta zo Sliezska
1524	reformačný kazateľ Wolfgang Schustel v Bardejove, po ňom Izák Lang
V Sabinova účinkuje kazateľ Ján
V Košiciach pôsobil magister Achatius a Anton Transylvanus
1525	uväznenie Konráda Cordatusa a Jána Kryslinga za šírenie Lutherovho učenia v B. Bystrici, Kremnici a Zvolene.
Príchod reformácie do Gemera, Liptova, Bratislavy, Bánoviec nad Bebravou

Turkom, čo sa mnohým z nich stalo osudným. V tragickej bitke pri Moháči, v ktorej Turci rozmetali zvyšky uhorského vojska a ktorá znamenala aj smrť posledného panovníka Jagelovskej dynastie v Uhorsku (Ľudovíta II.), našla smrť aj väčšina vysokopostavených hodnostárov rímskokatolíckej cirkvi vrátane arcibiskupa. Praktické znefunkčnenie katolíckej cirkevnej správy a sympatie, ktoré voči reformačnému úsiliu prejavovali radoví kňazi, znamenali priam ideálnu pôdu pre šírenie nápravy cirkvi. Do konca 16. storočia sa takmer všetci obyvatelia (90%) severného Uhorska (dnešného Slovenska) hlásili k Lutherovmu, teda evanjelickému učeniu.

Agentúra
Ministerstva školstva SR
pre štrukturálne fondy EÚ

Komplexný rozvoj osobnosti

Evanjelické kolegiálne gymnázium v Prešove

Učebné texty – Dejepis

TC: Reformácia v Uhorsku a na Slovensku, vznik ECAV

Autor: PhDr. Marián Damankoš, PhDr.

Téma 1: Šírenie reformácie v Uhorsku

Prvé prejavy prenasledovanie luteránov a prvé vyznania viery

Významné postavenie pri sprostredkovaní a šírení reformácie v Uhorsku mali jeho nemeckí obyvatelia, ktorí boli v neustálom obchodnom, hospodárskom, ale i myšlienkovom spojení so svojou starou vlasťou. Slovenský evanjelický cirkevný historik Ján Kvačala vo svojej práci *Dejiny reformácie na Slovensku 1517 - 1711* upozorňuje, a nielen on, že to boli práve Nemci, ktorí boli „zodpovední“ za veľmi skoré a veľmi rýchle rozšírenie reformačných myšlienok na území Uhorska. V mnohých prípadoch bolo šírenie reformácie súčasťou boja nemeckého uhorského meštianstva za svoje právo na mestskú samosprávu. Presadením reformácie sa im podarilo vymaniť zo závislosti od poručníctva katolíckej cirkevnej hierarchie. Nešlo teda iba o hnutie náboženské, ale do veľkej miery aj o svetské, resp. mocenské. Proti významnému postaveniu Nemcov na uhorskom kráľovskom dvore neraz protestovali domáci uhorskí šľachtici. Reformácia bola prijímaná ako ďalšia z nemeckých „vymožeností“. Ako sme sa už zmienili, domáca šľachta reformáciu spočiatku odmietala, lebo ju považovala za nemecký import a poddaní sledovali vôľu a vieru svojho zemepána. Postupne sa však k reformácii pridávali mocné šľachtické rody – Peréniovci, Révaiovci, Kostkovci, Turzovci, Ňariovci, Orságovci, Nádašdiovci a Bánfiovci. Prijatie nového učenia týmito rodmi a uplatňovaním zásady „koho panstvo, toho náboženstvo“ („cuius regio, eius religio“) sa reformácia udomáčňovala aj medzi poddanými.

Pravdepodobne i vďaka tomuto exkluzívnemu postaveniu uhorských Nemcov a „ich“ reformácie, sa v Uhorsku veľmi skoro začalo s prenasledovaním protestantov. Snem v Budíne sa už 24. apríla 1523 rozhodol požiadať panovníka, aby všetkých luteránov ako verejných kacírov a nepriateľov sv. Panny trestal smrťou a zhabaním majetku. Rákošský snem v máji 1525 dokonca žiadal o prepustenie prídvorných Nemcov, ktorí vraj všetci boli luteráni. Protireformačná aktivita silnela od polovice 16. storočia a najmä od tridentského koncilu (1545-1563). S podporou cisára Ferdinanda I. schválil uhorský snem v roku 1548 zákony namierené najmä proti anabaptistom a sakramentárom. Hneď od počiatku preto vznikala medzi evanjelikmi potreba vnútorného organizovania, čím by sa zjednotila vierouka, odstránili by sa prvky ľudového radikalizmu a zjednotili sa vieroučné a školské problémy. Týkalo sa to najmä mestských cirkevných zborov. V roku 1540 sa v Prešove konala prvá spoločná porada evanjelických kňazov z Prešova, Sabinova a Bardejova. Náboženské pomery v tejto oblasti (región Šariš) upravovala od roku 1546 Prešovská synoda. Zúčastnili sa jej zástupcovia miest Pentapolitany, tzn. Košíc, Prešove, Bardejova, Levoče a Sabinova. Na synode si vyriešili organizačné, vieroučné a bohoslužobné otázky. Zmienené cirkevné zbory si vytvorili svoj vlastný seniorát. Za prvého seniora bol zvolený bardejovský farár Michal Radašín. Jeho povinnosťou bolo navštevovať cirkevné zbory, dbať na vieroučnú čistotu, povzbudzovať k bezúhonnému kresťanskému

Komplexný rozvoj osobnosti

Evanjelické kolegálne gymnázium v Prešove

Učebné texty – Dejepis

Autor: PhDr. Marián Damankoš, PhD.

TC: Reformácia v Uhorsku a na Slovensku, vznik ECAV

Téma 1: Šírenie reformácie v Uhorsku

životu a vysväcovať kňazov. V snahe o odlíšiť sa od radikálnejších reformačných skupín prijalo v roku 1549 päť východoslovenských (v tom čase skôr hornouhorských) miest vlastné vyznanie viery, ktoré spísal bardejovský Nemec Leonard Stöckel pod názvom Confessio Pentapolitana (Vyznanie piatich miest - Košice, Prešov, Levoča, Bardejov a Sabinov). Ich príklad nasledovali stredoslovenské banské mestá v Confessio Heptapolitana sive Montana (1559) a spišské mestá v Confessio Scepusiana (1569).

Prvé evanjelické senioráty (kontubernie) na našom území:

1546	seniorát Pentapolitana (Košice, Prešov, Bardejov, Levoča, Sabinov)
1551	Hradniansky seniorát
1557	Zvolenský seniorát
1576	Hornotrenčiansky seniorát
1577	seniorát Jednoty banských miest (stredné Slovensko)
1588	Nitriansky seniorát

Confessio Pentapolitana (1549)
(názvy kapitol)

1. O Bohu
2. O Stvorení
3. O dedičnom hriechu
4. O Kristovom vtenení
5. O osparavednení
6. O viere
7. O dobrých skutkoch
8. O cirkvi
9. O krste
10. O Večeri Pánovej
11. O spovedi
12. O pokání
13. O užívaní sviatostí
14. O služobníkoch
15. O Obradoch
16. O veciach občianskych
17. O manželstve
18. O vzkriesení mŕtvych
19. O slobodnej vôli
20. O vzývaní svätých

Boj za slobodu viery

V ďalšom vývoji sa evanjelici stávali jednou z bojujúcich strán v častých konfliktoch medzi Habsburgovcami a uhorskou šľachtou a najmä v 17. storočí sa stali súčasťou viacerých povstaní. Bolo to v období, ktorého súčasťou boli konflikty s postupujúcimi osmanskými vojskami, rekatolizačný proces katolíckej hierarchie a centralizačná politika Habsburgovcov. Centralizačná a rekatolizačná politika Habsburgovcov viedla k vypuknutiu piatich veľkých povstaní uhorskej šľachty s cieľom nielen zastaviť rekatolizáciu a vybojovať náboženskú slobodu, ale aj obhájiť práva uhorskej šľachty.

S blížiacim sa záverom 16. storočia sa výrazne zhoršovali podmienky pre šírenie reformácie, čo súviselo aj so zmenami na cisárskom tróne. Po pomerne tolerantnom Ferdinandovi I. (1526-1564) a Maximiliánovi II. (1564-1576) sa v roku 1576 stal uhorským kráľom Rudolf II. (1576-1608), ktorého vychovali jezuiti. S jeho menom sú spojené radikálnejšie opatrenia proti uhorským evanjelikom, najmä odoberanie kostolov (Košice, Sabinov). Na sťažnosti členov uhorského snemu reagoval zákazom rokovať o náboženských otázkach. Napätie medzi panovníkom a šľachtou vyvrcholilo po odobratí Dómu sv. Alžbety v Košiciach z rúk evanjelikov. Vypuklo povstanie na čele so Štefanom Bočkaiom (1604). Vo viedenskom mieri (1606), ktorý povstanie ukončil si evanjelici vymohli nielen zrušenie všetkých dovtedy prijatých

Komplexný rozvoj osobnosti

Evanjelické kolegiálne gymnázium v Prešove

Učebné texty – Dejepis

TC: Reformácia v Uhorsku a na Slovensku, vznik ECAV

Autor: PhDr. Marián Damankoš, PhD.

Téma 1: Šírenie reformácie v Uhorsku

protireformačných zákonov, ale presadili aj uzákonenie zásady slobodného vyznávania náboženstva pre uhorské stavy.

Ešte významnejším pokrokom boli ustanovenia korunovačného snemu z roku 1608, v ktorých nový uhorský kráľ Matej (brat Rudolfa II.) akceptoval náboženskú slobodu nielen pre slobodných obyvateľov, ale aj pre obyvateľstvo zemepánskych miest a poddaných, bez ohľadu na vierovyznanie zemepána. Okrem toho, bolo novým cirkvám umožnené vytváranie si vlastnej cirkevnej štruktúry a hierarchie. Na základe toho boli evanjelickí kňazi vyňatí spod právomocí katolíckych biskupov a otvorila sa cesta k organizačnému ustanoveniu evanjelickej cirkvi v Uhorsku. Začali sa prípravy na zvolanie prvej krajinskej synody.

Evanjelické školy ako prostriedok šírenia kresťanstva

Jedným zo základných rozdielov medzi prívržencami reformačného učenia a katolíckou cirkvou bol dôraz na vzdelanie, ktorému Luther prikladal veľký význam. Tento dôraz vychádzal z Lutherovho presvedčenia, že Písmo sväté, nie tradície a pápežské buly, je základom kresťanského učenia. Bolo preto veľmi dôležité, aby veriaci kresťan poznal Písmo. Martin Luther preložil Písmo do nemeckého jazyka, čím ho chcel priblížiť reči ľudu (dovtedy bola Biblia iba v latinčine, hebrejčine a gréčtine). Položil tak nielen základy modernej nemčiny, ale podnietil záujem o štúdium, čím vzrástol význam vzdelania. V uhorských pomeroch sa stávalo normálnou skutočnosťou, že evanjelickí kňazi boli vysoko vzdelaní, vďaka čomu požívali dôveru a úctu svojho okolia. Uvedomujúc si význam vzdelania, zakladali evanjelici pri svojich kostoloch školy, ktoré sa stávali súčasťou šírenia nových myšlienok. Mnohí evanjelickí farári počas prvých rokov po skončení vysokoškolského štúdia pôsobili najprv ako učители alebo riaditelia (rektor) evanjelických škôl a až neskôr sa stávali farármi v cirkevných zboroch. Farár a učiteľ patrili medzi najvýznamnejšie osobnosti evanjelických cirkevných zborov a cirkvi vôbec.

Najznámejšie a najkvalitnejšie evanjelické školy vznikali najprv v slobodných kráľovských mestách, neskôr aj v zemepánskych mestečkách. Po celej krajine sa stali známa najmä školy v Bardejove, Levoči, Prešove, Bratislave, Košiciach a Banskej Štiavnici.

Evanjelické školy vyučovali v súlade s najmodernejšími dobovými vyučovacími metódami, inšpirované najmä dielami protestantského učiteľa národov Jána Amosa Komenského. Na území Slovenska vynikol najmä rektor bardejovskej mestskej školy Leonard Stöckel, autor moderných školských zákonov, ktorému prischla honosná prezývka – učiteľ Uhorska (*Praeceptor Hungariae*). Je príznačné, že Stöckelovým učiteľom a celoživotným priateľom bol Lutherov najbližší spolupracovník Filip Melancton, ktorého nazývali učiteľom Nemecka (*Praeceptor Germaniae*).

Úlohy:

1. Porovnajzte príčiny pozitívneho akceptovania reformačného učenia v Nemecku a Uhorsku. Nájdite podobnosti a rozdiely.
2. Charakterizujte podmienky šírenia reformácie v Uhorsku. Akými cestami sa nové učenie dostávalo do Uhorska? Prečo sa reformácia šírila najmä v mestách?
3. Analyzujte text Vyznania piatich východoslovenských miest a porovnajzte ho s Augsburským vyznaním. Nájdite podobnosti s rozdiely.